

SOCIJALNI POLOŽAJ ŽENE PO HAMURABIJU U ODNOSU PREMA MOJSIJEVU ZAKONU.

Dr. Janko Oberški.

SUMMARIUM.

Conditio mulieris post peccatum originale mox de aequilibrio relationis socialis aequalitatis cum viro excidit, quod iam ex historia biblica de bigamia Lamech, descendens e stirpe Cain, patet (Gen 4, 19). Sed hoc factum evidenter quoque illustrari potest e monumentis historicis archaeologicisque Orientis antiqui, et quidem praesertim e celeberrimo illo monumento lapideo sud nomine »columnae regis Hammurabi« noto, quod antiquissimum Codicem legis civilis scriptae hodie notum continet. Ex his legibus comparisonem instituimus illorum textuum, in quibus sermo de conditione mulierum sociali tempore regni Hammurabici in Babylonia occurrit, cum statutis legis Mosaicae de conditione mulierum sociali. Ex hac nempe comparatione facta quaedam biblica clarius illustrantur. Exponimus igitur conditionem mulierum uxorum in vita familiari et domestica, deinde conditionem mulierum cultui divinitatum in templis addictarum, et tandem conditionem mulierum in statu servili, adducendo simul statuta legis ad rem pertinentia atque cum statutis parallelis legis Mosaicae comparationem instituendo.

Uvod.

Po promislu Božjem žena je stvorena da bude drugarica muža i njemu slična pomoć u ostvarivanju plana Božjeg, da se umnaža i uzdržava rod ljudski na zemlji. »Nije dobro da čovjek bude sam; načinimo mu pomoć sličnu njemu!« (Gen 2, 18). I kad je prvi čovjek ugledao prvu ženu, uskliknuo je: »To je sada kost od mojih kostiju, i tijelo od moga tijela; ova će se zvati mužica (אִשָּׁה = Virago), jer je od muža (אִישׁ = vir) stvorena. I zato će muškarac ostaviti oca svoga i majku svoju i prionut će uz ženu svoju; i bit će dvoje u jednom tijelu!« (Gen 2, 23—24). Ovako stvorene »blagoslovi ih Bog i reče: Rastite i množite se i napunite zemlju i pokorite je sebi te vladajte nad ribama morskim i pticama nebeskim i nad svim životinjama što se miču na zemlji« (Gen 1, 28). Očito je, da je između oboje prvih ljudi postojao jednakopravni odnos, oplemenjen vezom čiste prirodne ljubavi, da tako uzajamno po-

mažući se ispunjaju od Boga im namijenjeni zajednički zadatak.

No prvi grijeh, u kom je došla do izražaja težnja žene da se pokuša izdignuti svojim položajem iz tadašnjeg ravnovjesja na više, imao je za ženu tragičnu posljedicu, da je upravo u tom kažnjena obratnom kaznom poniženja, koja ju je uz ostale nedaće iz položaja idealne ravnopravnosti prema mužu ponizila u stanje sudbonosne podložnosti i ovisnosti od muža: »Bit ćeš pod vlašću muža, i on će ti biti gospodar!« (Gen 3, 16). Kruta istina ovih riječi doskora se sve više osjećala u životnom položaju žene, i to tim intenzivnije, čim se je više ljudsko društvo udaljivalo u ćudorednom životu od vršenja zakona Božjega. Lameh, jedan od opakih potomaka loze Kainove, spominje se kao prvi koji narušuje zakon monogamije uzimajući najednom dvije žene (Gen 4, 19). Činjenicu ponizivanja žene potvrđuju dalje sve brojniji primjeri ne samo biblijske povijesti Staroga Zavjeta, nego i arheološki povijesni spomenici raznih naroda, a napokon i uopće zapostavljeni položaj žene u velikoj većini onih naroda, koje još do danas nije oplemenila kultura kršćanskih etičkih načela, gdje je opet ženi vraćeno pravo mjesto njezina dostojanstva u ljudskom društvu.

U ovom prikazu osvjetlit ćemo pitanje socijalnog položaja žene u povijesti staroga Orijenta na osnovu konkretnih svjedočanstva čuvenog arheološko-povijesnog dokumenta, *H a m u r a b i j e v a z a k o n i k a*, koji nam predočuje najstariji do danas poznati pravni kodeks. Usput ćemo usporediti taj položaj s položajem žene prema Mojsijevu zakonu.

Spomenik kralja Hamurabija.

Tekst Hamurabijeva zakonika pronađen je na arheološkom spomeniku, Hamurabijevu stupu. Taj je stup otkriven zaslugom istraživanja francuske arheološke ekspedicije pod vodstvom bračnog para Dieulafoya i arheologa M. J. de Morgana u Suzi tijekom radova u mjesecu prosincu 1901. i siječnju 1902. g. Stup je od crnoga kamena diorita, valjkasti oblika, 2,25 m visine, 1,90 m donjeg opsega, 1,65 m gornjeg opsega. Na vrhu stupa nalazi se reljef, koji predočuje boga sunca Šamaš, kako sjedi na prijestolju, a pred njim stoji kralj Hamurabi u stavu molitve, pripravan da primi od boga zakone što mu ih daje. Visina je toga reljefa 65 cm, a širina 60 cm. Stup je ispisan sa 44 reda klinova pisma u vertikalnom smjeru, a taj napis sadržava 282 §§ zakonâ s različitim odredbama za odnose građanskog života. Prvotno nalazio se ovaj spomenik u gradu Sippar u Babiloniji u hramu boga

Samaš-a, a kasnije, za prevlasti Elamita oko g. 1100 pr. Kr. preneseni u grad Suzu. Ovaj spomenik potječe iz vremena oko g. 2000 pr. Kr. Napis ovoga spomenika odgonetnuo je arheolog dominikanac V. Scheil u djelu: »Textes Élamites-Sémitiques« (kao IV. svez. monumentalne naučne edicije: Mémoires de la Délégation en Perse, u 8 svezaka).¹ O samom spomeniku postoji znatna literatura, a tekst zakonika objelodanili su: D. H. Müller, Die Gesetze Hammurabis und ihr Verhältnis zur mosaischen Gesetzgebung sowie zu den XII Tafeln, Wien 1903; H. Winckler, Die Gesetze Hammurabis, Königs von Babylon², (AO IV, 4), Leipzig 1903; R. F. Harper, The code of Hammurabi, Chicago-London 1904; J. Kohler — F. E. Peiser, Hammurabis Gesetz, Leipzig 1904; A. Deimel, Codex Hammurabi, Textus primigenius, transcriptio, translatio latina, vocabularia, tabula comparationis inter Leges Mosis et Hammurabi, Romae 1910.³

I. Položaj zakonite žene kao domaćice.

1. *Pretpostavljanje monogamije.* U vrijeme, iz kojeg potječe Hamurabijev zakonik, t. j. oko g. 2000 pr. Kr. nalazimo ženu u prvom redu zastupanu kao bračnu drugaricu u porodičnom životu i kao domaćicu, koja se zajedno s mužem ima brinuti za kuću. Značajno je za ovo doba, da Hamurabijev zakonik još uvijek pretpostavlja monogamički tip ženidbe kao normalni oblik porodične zajednice (§§ 131—136), od koga tek kao izuzetno dopušta odstupanje u slučaju neplodnosti ili bolesti zakonite žene. To se razabire iz §§ 144 i 148, koji glase:

»Ako se tko oženi, a žena mu dade sluškinju te ova ima djece, a muž hoće da sebi uzme još neku drugu inoću, onda mu se to ne smije dopustiti; on ne smije uzeti inoću«.

»Ako netko uzme ženu, i ona oboli, a muž kani na to da uzme drugu ženu, onda ne smije svoju oboljelu ženu izbaciti iz kuće, nego je mora uzdržavati u svojoj kući, doklegod ona živi«.³

Prema tomu uzimanje inoče dopušteno je izuzetno, i to samo utoliko, da se postigne glavni cilj ženidbe, t. j. porod po-

¹ Kortleitner Franciscus Xav., O. Praem., Archaeologia biblica, Oeniponte 1917, str. 30—31; Benzinger I., Hebräische Archäologie³, Leipzig 1927, str. 270s; Schuster-Holzammer, Handbuch zur Biblischen Geschichte³, Freiburg im Breisgau 1925, I Band, str. 14.

² Kortleitner, o. c. str. 31.

³ Dr. Winckler Hugo, Die Gesetze Hammurabis³ (Der alte Orient 4. Jahr. 4. Heft), Leipzig 1903, §§ 144 i 148. (Po ovom izdanju navodimo pojedine §§ Hamurabijeva zakonika).

tomstva, ako je zakonita žena nerotkinja, ili je tako oboljela, da je nesposobna za rađanje djece. U prvom slučaju zakon daje pogodnost zakonitoj ženi, da njezina volja bude mjerodavna u izboru inoče svome mužu, a ne dopušta mužu prava, da si sam po svojoj volji bira inoču.

Zanimljivo je, kako nalazimo u patrijarhalnom životu Izraelaca odraz tradicije ovakvog pravnog shvaćanja ženidbe, kada n. pr. Sara, žena Abrahamova, budući da je nerotkinja, daje svome mužu svoju sluškinju Agar, neka bi s njom imao djece, da ne ostane bez potomstva (Gen 16, 1—3); ili Rahela, žena patrijarhe Jakova, ne imajući poroda, daje Jakovu svoju sluškinju Balu za inoču, da po njoj dobije djece (Gen 30, 1—6). Mimogred napominjemo, da je ova činjenica također jedan od stvarnih dokaza istinskog historiciteta egzistencije patrijarha u vrijeme početka 2. milenija pr. Kr. protiv shvaćanja i tvrđenja racionalističko-kritičkih škola, da su ličnosti patrijarha fiktivne projekcije iz vremena za 1000 godina mlađega od patrijarškog doba.⁴

2. *Sklapanje ženidbe.* U Hamurabijevu zakoniku nije nigdje ništa izričito spomenuto o religioznom karakteru ženidbe, pa zato ne možemo ništa pozitivno tvrditi o tom, da li se ženidba smatrala vezom, koja bi imala također religiozno obilježje. Ali ova činjenica ipak nam ne daje dovoljnog uporišta, da odatle izvodimo kakav sigurni argumenat *ex silentio*, po kom bismo kategorički mogli zanijekati svaku mogućnost religioznog obilježja ženidbe.

Formalnom sklapanju ženidbe predhodile su *z a r u k e*, i to na osnovu pregovora i sporazuma zaručničkih roditelja, odnosno zaručnika i oca zaručnice (§§ 155, 156, 159, 160, 161), ili ako zaručničin otac ne bi bio više na životu, zastupala su njegovo pravo zaručničina braća (§ 184). Iz §§ 137 i 156, gdje se ženskinji priznaje sloboda »da se udaje za čovjeka p o s v o m s r c u«, može se predmnijevati, da se kod udaje ipak konačno pitalo za privolu zaručnice.

Usporedimo li ove norme Hamurabijeva zakonika o sklapanju zaruka s izvještajima Sv. Pisma o sklapanju ženidaba u patrijarško doba ili kod Kananeja, nalazimo, da je formalna

⁴ Steuernagel C., Lehrbuch der Einleitung in das Alte Testament, Tübingen 1912, str. 203—204 i 226; isp. Oberški, Num Genesis componitur e duobus fontibus, Zagreb 1936, str. 12, n. 27.

procedura sklapanja zaruka gotovo sasvim jednaka onoj, kakva je bila propisana Hamurabijevim zakonikom (Gen 24, 8; 28, 2; 34, 2—4; Judic 14, 1—3).

Što se tiče *f o r m e* sklapanja ženidbe, po Hamurabijevom zakoniku bilo je propisano, da se prigodom ženidbe sklapa formalni *ž e n i d b e n i u g o v o r*, bez kojega se pred građanskim zakonom ženidba ne smatra zakonitom. O tom kaže § 128 doslovce ovo: »Ako tko uzme ženu, ali ne sklopi s njom ugovor, onda se takva žena ne smatra zakonitom ženom«. Koje su izvanjske formalnosti bile potrebne za sklapanje takova ugovora, ne može se iz samog zakonika razabrati, pa je vjerojatno, da se takav ugovor mogao načiniti ili pismeno ili samo usmeno, ali u prisutnosti potrebnih svjedoka, tako da je ugovor imao sve pravne uvjete za formalnu valjanost. Iz okolnosti, što su se prigodom drugih manje važnih ugovornih obaveza obično ispostavljali pismeni dokumenti, kao n. pr. o pravu baštine (isp. §§ 38, 39 i 150), vjerojatno je, da se i o ženidbenom ugovoru ispostavljao pismeni dokumenat.

3. *Osiguranje trajnosti ženidbene veze.* U Hamurabijevu zakoniku ne nalazimo izričitih odredaba o načelnoj nerazrješivosti ženidbene veza, ali iz nekih odredaba, u kojima se traži ženidbena vjernost, ipak možemo mimogred razabrati, da je tendencija zakonika, ako ništa drugo, a ono da barem iz socijalnih motiva, obezbjeđenja žene u nemoći, bolesti i starosti te obezbjeđenja odgoja djece, u glavnom ipak po mogućnosti zaštićuje načelo nerazrješivosti ženidbene veze. Osobito je to vrijedilo za slučaj, ako žena nije bila nerotkinja, nego je svome mužu rodila djece. Time je, ako je inače bila vjerna i besprikorna, bila zakonom jače zaštićena protiv samovoljnog otpuštanja od muža, nego kad bi bila sasvim bez djece. Ovo zaključujemo napose iz odredaba §§ 133—136. Tu se predviđaju ovi slučajevi:

a) U § 133 određeno je: »Ako bi netko bio u ratu zarobljen, a kod kuće imade gospodarstvo od kojega je moguće uzdržavati se, pa mu žena napusti kuću i gospodarstvo, onda se takova žena, jer je napustila gospodarstvo, imade predati sudu i osuditi na smrt utapljanjem«.

b) U § 134 određeno je: »Ako bi tko bio zarobljen, a kod kuće ne bi ostavio gospodarstva za uzdržavanje, pa mu onda žena otiđe u drugu kuću, takva se žena nema smatrati krivom«.

c) U § 135 određuje se: »Ako tko bude zarobljen, a kod kuće nema gospodarstva za uzdržavanje, pa mu žena prijeđe u drugu kuću i tamo rodi djecu, a kasnije se povrati njezin muž u domovinu, tada treba da se ova žena vrati svome mužu, ali djecu treba da ostavi tamo, gdje im je otac«.

d) U § 136 određeno je: »Ako tko ostavi domovinu i pobjegne u tuđinu, a njegova žena prijeđe u drugu kuću; po tom se opet vrati izbjeglica u svoju domovinu i hoće da natrag uzme svoju ženu, u takvom slučaju, jer je on bio izbjeglica, ne treba da se žena povrati k svome mužu izbjeglici«.

Iz ovih se dakle odredaba vidi, da je žena, ako nije sa strane muža bilo ozbiljna razloga za rastavu, bila donekle zakonom zaštićena protiv sasvim samovoljna otpuštanja. Što više, kako se iz gore navedenog § 148 vidi, i onda, ako bi žena teško oboljela, tako da bi muž bio ponukan uzeti drugu ženu, ne smije oboljelu ženu naprosto napustiti, nego je mora u svojoj kući uzdržavati do smrti. Tek onda, ako ovakva bolesna žena ne bi htjela ostati do svoje smrti u kući svog muža, može ona da otiđe, ali joj je u tom slučaju muž dužan da povrati miraz, što ga je ona iz očinske kuće donijela (§ 149).

Zanimljivi slučajevi predviđeni su gledom na sam početni korak k ženidbi u §§ 159 i 160, kada se zaručnik u svrhu sklapanja ženidbe već preselio u kuću zaručnčina oca donijevši onamo i svoju imovinu i »zaručnički dar«. U § 159 radi se o slučaju, da se zaručnik predomislio i odlučio oženiti se drugom, a u § 160 o slučaju, da se zaručnčin otac predomislio te odlučio ne udati svoju kćer za tog zaručnika.

U § 159 određuje se: »Ako se netko, koji je u kuću svoga tasta već dao prenijeti svoju pokretnu imovinu i darovao već zaručnički dar, počeo ogledavati za drugom ženom, te reče svome tastu: »ja ne ću uzeti tvoje kćeri«, — tada treba da otac djevojke zadrži sve, što mu je on (zaručnik) donio«. To je, naravno, bila osjetljiva kazna za lakomislenost ovakova zaručnika, a ujedno dosta uspješno sredstvo da se očuva dobar glas zaručnice.

Naprotiv pak, ako bi zaručnčin otac otklonio udaju kćeri, određivao je § 160 ovo: »Ako bi tko u kuću svoga tasta donio svoju pokretnu imovinu i platio zaručnički dar, a po tom bi zaručnčin otac izjavio: »ja ne ću udati svoje kćeri«, — tada treba da on sve što mu je doneseno neumanjeno povrati«. Za-

ručnik dakle u tom slučaju nije bio doduše materijalno oštećen, ali nije imao nikakva pravna lijeka protiv odluke nesuđenog tasta.

4. *Otpuštanje žene.* Po Hamurabijevu pravu mogao je muž otpustiti bilo zakonitu ženu, bilo inoću, ali je u tom slučaju trebao prema njoj ispuniti neke imućstvene obveze. Ove su obveze bile teže naravi, ako je žena ili inoča imala s mužem djece, a lakše, ako nije imala djece. Norme postupka za te slučajeve predviđene su u §§ 137—140 u ovim stavkama:

»Ako tko hoće da napusti inoću ili zakonitu ženu, od kojih je imao djece, tada treba da takovoj ženi vrati njezin miraz i da joj ustupi jedan dio polja, vrta i imetka, da ona može odgojiti djecu. Kad je odgojila djecu, od sveukupnog imetka koji imadu pravo naslijediti djeca, mora ona da dobije toliki dio, koliki bi pripao u nasljedstvo jednom sinu. Po tom može se po volji udati«. (§ 137).

Ako li netko hoće da napusti ženu, koja mu nije rodila djece, treba da joj plati iznos zaručničkog dara⁵ i da joj naknadi miraz, što ga je od svog oca donijela u kuću, i tako je otpusti« (§ 138). U slučaju pak, ako nije bilo zaručničkog dara, treba da joj dađe jednu minu srebra u novcu⁶ kao otpusni dar (§ 139). Ako je pak takav čovjek oslobođen (od ropstva), treba da otpuštenoj ženi plati $\frac{1}{3}$ mine srebra u novcu (§ 140). Prema tomu se vidi, da je zakonom bilo predviđeno, da otpuštene žene budu imućstveno donekle opskrbljene.

U Hamurabijevu zakoniku bio je naročito predviđen slučaj postupka s rastrošnom ženom, koja bi raskošnim životom uvalila kuću u dugove, ili je dapače sasvim upropastila, a kraj toga bi zanemarivala svoga muža. Takva je žena trebala biti predana sudu. Ako joj pred sudom muž izrekne odluku da je otpušta, nije joj dužan ništa dati u ime otpusnine. Ako li je pak ne će da otpusti, premda hoće da uzme drugu ženu, tada treba da je zadrži u kući kao svoju sluškinju (§ 141). Razumljivo je da je ovakva kazna bila uspješna sankcija protiv lakoumnosti žena, jer ih je izvrgavala pogibli, da ostanu potpuno bez sred-

⁵ »Zaručnički dar« je novac, koji zaručnik plaća ocu zaručnice, kad je uzima za ženu; taj treba razlikovati od miraza, koji otac daje kćeri prigodom udaje.

⁶ 1 mina srebra u staroj babilonskoj novčanoj vrijednosti jest otprilike = 1 kg srebra, što u današnjoj našoj valuti vrijedi otprilike 2000 Din.

stava za uzdržavanje, odnosno da padnu u niži socijalni položaj sluškinje.

Naprotiv, ako se žena počne svađati s mužem zato što je muž odnemačuje i izbjegava da s njom živi, a žena na sudu dokaže da na njoj nema nikakve krivnje, onda ona može uzeti svoj miraz, ostaviti svoga muža i vratiti se u očinsku kuću (§ 142).

No ako se na sudu dokaže da žena nije bez krivnje, pa ako otiđe, proigra kuću i odnemari muža, tada treba ovakvu ženu baciti u vodu (t. j. utopiti je; § 143). Ovdje se zapravo radi o jednakom slučaju kao u § 141, samo s tom razlikom, što tačmo muž nije na sudu usvojio odluku, da je otpušta, i time joj je spasio život. U slučaju pak § 143 nema sa strane muža ovakve obazrive odluke, u kojoj bi bilo uključeno pomilovanje njezina života, i zato je sud osuđuje na smrt utapljanjem. Takvom je sankcijom zapravo indirekte život nevaljale i rastrošne žene zavisio o presudi njezina muža: ako se on odluči za njezin potpuni otpust, nju je čekala sa strane suda smrtna presuda.

II. Položaj inoče.

Hamurabijev zakonik predviđa pored zakonite žene držanje inoče, ali samo u slučaju nerodnosti zakonite žene. To je predviđeno u §§ 144 i 145. Kod uzimanja inoče imala je važnu riječ zakonita žena, koja je mogla sama odrediti svoju sluškinju za inoču svome mužu, i protiv te ženine odluke nije muž mogao imati drugog izbora, da si sam po svojoj volji bira inoču. Jedino kad zakonita žena ne bi njemu sama odredila inoču, mogao bi muž da je po svojoj volji bira (§ 145). No zanimljivo je, kako zakon izričito ističe, da inoča ne smije po položaju biti izjednačena sa zakonitom ženom (§ 145). U slučaju, ako inoča rodi djecu, pa hoće da se u položaju u kući izjednači sa zakonitom ženom zato, jer je ona (inoča) rodila mužu djecu, tada muž ne smije prodati inoču za novac, nego treba da je učini svojom robinjom i da je ubraja među služinčad (§ 146). »Ako pak inoča nije rodila djece, tada treba da je njezina gospodarica za novac proda« (§ 147) t. j. kao robinju.

Analogiju ovakvog pravnog slučaja u životu izraelskih patrijarha imademo u odnosu Abrahamove žene Sare prema sluškinji Agari, koju je Sara dala svome mužu Abrahamu da mu

rodi djecu (Gen 16, 4 s). Ali kad je Agara postala majkom: »počela je prezirati svoju gospodaricu; i zato reče Sara Abrahamu: nepravedno postupaš prema meni; ja sam ti dala u krilo svoju sluškinju, a ona osjetivši da je postala majkom počela me prezirati!« Time kao da je spočitnula Abrahamu, zašto on trpi ovakvo vladanje sluškinje, a da je ne prekori. No značajno je, kako je u ovom slučaju Abraham oprezan, pa postupa tako, da ne prejedicira pravu Sare na njezinu sluškinju Agaru, i zato joj reče: »Ta eto, kao tvoja sluškinja u tvojoj je vlasti; služi se njome, kako ti je drago!« I kad je Sara stade zlostavljati, ona je pobjegla (Gen 16, 46). Na opomenu anđela Božjega, koji je Agari rekao: »Vrati se svojoj gospodarici i ponizi se pred njom!« (Gen 16, 9) — ona se vrati. Ali kad je njezin sin Ismael ponarastao i ismijehivao Isaka, Sara odlučno zatraži od Abrahama, neka otpusti Agaru, i on je otpusti dajući joj na put hrane i mješinu vode (Gen 21, 9—14).

III. Sankcije proti nevjeri žene.

Hamurabijev zakonik sadržavao je stroge odredbe o kaznama žena, koje bi se ogriješile o bračnu vjernost preljubom. Ove su odredbe sadržane u §§ 129—132, i to u ovim stavkama:

»Ako čija žena bude zatečena da s nekim drugim leži, treba da oboje budu svezani i u vodu bačeni (utopljeni), izuzevši slučaj, ako zakoniti muž takovu svoju ženu pomiluje, i ako se radi o robu koga kralj pomiluje« (§ 129).

Usporedimo li ovu pravnu sankciju s onima u Mojsijevom Pentateuhu, nalazimo da je grijeh preljuba slično sankcioniran smrtnom kazni, samo s tom razlikom, što se u doba patrijarško ta kazna vršila spaljivanjem na lomači (Gen 38, 24), kakav običaj nalazimo još kasnije u doba sudačko kod Filisteja (Judic 15, 6); od vremena pak Mojsijeva propisuje se u Mojsijevu zakonu za preljub, bilo muža bilo žene, smrtna kazna kamenovanjem (Lev 20, 10; Deut 22, 22—27; Ezek 16, 38—40; Iv 3, 5). Međutim Hamurabijev zakonik predviđa također oštru sankciju protiv muškaraca zbog zavođenja zaručene djevojke u § 130, koji glasi: »Ako tko ženu nekoga drugoga, koja još nije poznala svoga muža i živi još u očinskoj kući, osramoti i spava kraj nje pa bude u tom zatečen, treba takova čovjeka ubiti, a dotična žena ima se smatrati bez krivnje«.

Ovdje se radi o nasilnom osramoćenju zaručene djevojke, koja se, analogno kao po zakonu Mojsijevu, smatrala već zakonitom ženom svog zaručnika. U Mojsijevu zakonu postoji za sličan slučaj distinkcija: ako se zaručena djevojka nalazila u gradu, gdje bi se mogla vikom usprotiviti i obraniti od silovanja, pa to nije učinila, smatrala se krivom preljuba, te bi i muškarac i djevojka bili kažnjeni smrću kamenovanjem. Ako li bi pak takova djevojka bila silovana u polju, gdje bi uzalud vikala za pomoć, onda se ona smatrala nevinom, a muškarac bio je krivac smrti kamenovanjem (Deut 22, 23—27).

U Hamurabijevu zakoniku bio je također određen postupak za slučaj sumnjičenja žene zbog nevjere. O tom je govor u § 131, koji kaže:

»Ako zakonitu ženu uvrijedi njezin vlastiti muž (t. j. pred-baci joj ili osumnjiči je zbog nevjere), a ona nije bila zatečena da spava s drugim, onda treba da se ona pred Bogom zakune (da nije kriva) i da se vrati u svoju kuću«.

Odatle se ujedno razabire s jedne strane, da se na »zakletvu pred Bogom« polagala velika važnost za dokaz istinitog svjedočanstva, a s druge strane da je postojala duboka svijest o svetosti zakletve pred Bogom.

O sumnjičenju žene govor je također u § 132, koji kaže:

»Ako bi se prstom upiralo u nečiju zakonitu ženu, a ona nije bila zatečena da spava s drugim, onda treba da ona za svog muža skoči u vodu«.

Tu se radi o javnom sumnjičenju nečije žene, kojoj se krivnja ne može dokazati činjenicom, dok se u predašnjem paragrafu radi samo o sumnjičenju sa strane muža. Prema tomu kod javnog sumnjičenja pokolebano je mišljenje o poštenju i dobrom glasu odnosne zakonite žene, što bez sumnje nije bila za muža potpuno indiferentna stvar. Žena, o kojoj bi se pronio rđav glas o njezinu poštenju, bila je stavljena pred tešku kušnju neke vrsti »Božjeg suda«. To je naime smisao riječi: »treba da se za svog muža baci u rijeku«. Jer ako sravnimo smisao ovih riječi sa sličnom kaznom koja je određena u § 2 Hamurabijeva zakonika za optužene zbog čarobnjaštva, vidimo da se u tom § tumači razlog ove kazni tako: »ako dotičnika ugrabi rijeka (t. j. da se ne može spasiti iz njezine struje plivanjem), smatra se krivim; a ako rijeka za dotičnika dokaže da je nevin, pa ostane na životu, tada treba da onaj, koji je dotičnoga op-

tužio zbog čarobnjaštva, bude ubijen, a njegov imetak da sebi prisvoji onaj koji je skočio u rijeku i ostao na životu«.

Po Mojsijevu zakonu žena osumnjičena zbog nevjere trebala se podvrći nekoj vrsti Božjeg suda, a to je bila procedura obreda »žrtve zbog ljubomore« i pijenje zaklete »gorke vode« (Num 5, 12—31). Ako bi bila nevinna, taj joj napitak, po Božjoj zaštiti, ne bi naškodilo; ako li je pak bila kriva, imao je taj napitak strašan učinak, da bi zadobila užasne boli u trbuhu, trbuh bi joj se naduo, i ako ne bi smrću podlegla toj bolesti, svakako bi postala neplodnom usljed oboljenja organa za rađanje (hydrops ovarii).⁷

Osobito je bila strašna kazna takove nevjerne žene, koja bi zbog svog ljubavnika dala umoriti svog muža. Za takav slučaj bilo je predviđeno u § 153 Hamurabijeva zakonika, da se takva žena imade kazniti smrću nabijanja na kolac.

Uostalom Hamurabijev zakonik uzimao je također pozitivno u zaštitu poštenje žena, bilo udatih, bilo posvećenih djevice, protiv nepravednih kleveta i sumnjičenja, i to u § 127, gdje se kaže:

»Ako bi tko prstom upro (uvrijedio) u koju posvećenu ženskinju (to su bile božanstvu posvećene djevice, koje su se nalazile u hramu), ili u čiju zakonitu ženu, a ne bi za to imao dokaza, tada treba ovakova čovjeka dovesti pred suca i obilježiti mu čelo (doslovce: ošišati mu čelo, što po svoj prilici znači urezati neki žig).

IV. Kazne za rodoskrvuće.

Hamurabijev zakonik sadržava nekoliko odredaba protiv opačine rodoskrvuća. Tako na pr. § 154 govori o rodoskrvuću kćeri:

»Ako bi tko p o z n a o (sličan način govora kao u Bibliji!) svoju kćer, treba ga protjerati iz mjesta.«

U poredbi s propisima Mojsijeva zakona, gdje je za ovakav zločin bila određena smrtna kazna na lomači (Lev 18, 17; 20, 14), gornja je kazna začudo veoma blaga.

Za slučaj rodoskrvuća snahe određuje § 155 ovo:

»Ako tko zaruči koju djevojku sa svojim sinom, i sin imade s njom odnos, a otac poslije toga spava kod nje i bude u

⁷ Kortleitner, o. c. str. 566s.

tom zatečen, treba ga svezati i baciti u vodu da se utopi.«

U slučaju, ako sin još ne bi imao sa zaručenom sebi djevojkom odnoša, a otac bi kod nje spavao, tada je trebao platiti djevojci $\frac{1}{2}$ mine z l a t a (oko $\frac{1}{2}$ kg zlata, što u našoj novčanoj vrijednosti iznosi oko 18.000 Din) i osim toga povratiti joj sve što god je iz svoje očinske kuće donijela, a ona ima pravo udati se za koga hoće (§ 156).

Mojsijev zakon određuje za rodoskvrnuće snahe, bez obzira na to, da li je sin već imao s njom odnos ili ne, za oboje smrtnu kaznu (Lev 20, 12).

U § 157 određuje se smrtna kazna na lomači za rodoskvrnuće s majkom: »Ako tko poslije svog oca spava sa svojom majkom, treba da oboje budu spaljeni.«

U § 158 određuje se kazna za sina, koji bi bio zatečen u spolnom odnosu s očevom glavnom ženom (ovdje se jamačno radi o maćehi) koja je rodila djece, treba ga protjerati iz očinske kuće.

U Mojsijevom zakonu određena je za jedan i drugi slučaj smrtna kazna za oboje (Lev 18, 8; 20, 11).

V. Imuštveno obezbjeđenje ženâ.

U Hamurabijevu zakoniku bilo je začudo dosta povoljno zaštićeno imuštveno obezbjeđenje ženâ. To smo mogli usput zapaziti već iz gore navedenih §§ 137—140, gdje se govori o otpuštanju žena i prije toga o osiguranju bolesne žene (§ 149). No još se jasnije vidi iz onih §§ Hamurabijeva zakonika, koji imaju izričitu svrhu, da normiraju pitanje obezbjeđenja žene.

1. »Zaručnički dar« i »očev dar«. Prije svega razabire se iz Hamurabijeva zakonika (§§ 137, 138, 139, 142, 149, a naročito iz 159—167), da se prigodom sklapanja ženidbe spominje »zaručnički dar« i »očev dar«.

Z a r u č n i č k i d a r bio je novac, koji je zaručnik plaćao ocu zaručnice prigodom sklapanja ženidbe. Veličina toga dara bila je relativna, već prema imuštvenim prilikama porodice zaručnika i zaručnice. To se vidi odatle, što je u § 139 predviđena mogućnost, da se takav dar uopće ni ne plati. Kod Izraelaca nazivao se taj dar m o h a r (מוהר), te se spominje u Sv. Pismu u ovom obliku samo tri puta, i to u: Gen 34, 12; Exod 22, 16; I Sam 18, 25. Kod Babilonaca zove se taj dar »tir-

hatu«. Među biblijskim arheolozima razilaze se mišljenja o značenju toga »zaručničkog dara«. Jedan od najistaknutijih današnjih arheologa racionalističkog smjera, I. Benzinger, pozivajući se na auktora P. Koschaker-a, stoji odlučno na stanovištu, da je to bila »kupovnina« (Kaufpreis) plaćena za zaručnicu, i dosljedno da je babilonska ženidba jednako kao i izraelska bila »kupovna ženidba« (Kaufehe).⁸ Međutim istaknutiji pretstavnici katoličkih biblijskih arheologa, kao H. Zschokke, F. X. Kortleitner, E. Kalt, te uvaženi protestantski biblicisti A. Eberharder i C. F. Keil nisu toga mišljenja, da bi to bila »kupovnina«, odnosno da se radi o »kupovnoj ženidbi« (Kaufehe), nego da ženidba prema principima Hamurabijeva zakonika imade karakter ugovora, pa tako i kod Izraelaca, a naplata dotične svote sa strane zaručnika (mohar, tirhatu) ima se smatrati kao »zaručnički dar«,⁹ i to s ovih razloga:

a) Po starom babilonskom pravu, kako je već spomenuto u § 128 Hamurabijeva zakonika, ženidba je bila samo onda valjana, ako je bila sklopljena kao ugovor. Ugovor je dakle bio bitni formalni zahtjev za njezinu valjanost, dok se za »zaručnički dar« u §§ 139 i 172 a) izričito pretpostavlja, da je mogao uopće izostati. Prema tomu, kad bi se radilo nužno o vrsti »kupovne ženidbe«, u slučaju neplaćanja zaručničkog dara ne bi ona uopće bila formalno valjano sklopljena. Suvišna bi onda bila odredba § 128 o ugovornoj formi ženidbe.

b) Lija i Rahela žale se na postupak svoga oca Labana, koji je postupao s njima kao sa stranom čeljadi, a ne kao sa svojim kćerima, pa kao da ih je formalno prodao Jakovu za 7 godišnji rad. Prema tomu udaja kćeri nije se inače smatrala redovnom pojavom kupoprodaje (Gen 31, 15).

c) Pojam »mohar«, koji dolazi samo na tri mjesta u Sv. Pismu (Gen 34, 12; Exod 22, 16; I Sam 18, 25), iz samoga konteksta ovih mjesta nije dosta jasno određen, da bi se moglo reći, da se ovdje isključivo radi o »kupovanju žene«, nego se

⁸ Benzinger, o. c. str. 115: »Die Ehe wird rechtlich begründet durch die Verlobung. Diese hat die Bedeutung, dass der Bräutigam durch Zahlung des Kaufpreises (mohar), oder eines Teiles desselben als Angeld, sich ein Anrecht auf die Braut erwerbt. Die israelitische Ehe ist also Kaufehe, ganz wie schon die alte babylonische im Codex Hammurapi und noch heutige Fellachenehe . . .«

⁹ Kortleitner, o. c. str. 558; Kalt Edmund, Biblische Archäologie², Freiburg im Breisgau 1934, str. 30s.

radi ili o »darovima« ocu i braći prigodom zaručka (Gen 34, 12), ili se radi o nekoj vrsti naknade djevojci za povrijeđeno djevičanstvo (Exod 22, 16—17; ispor. Deut 22, 19 i 28). Iz slučaja pak I Sam 18, 25 vidi se samo to, da je prigodom sklapanja zaručka bio uobičajen »mohar«, ali na ovom mjestu u ovakvom obliku (sto filistejskih okrajaka) očividno je, da ne znači »prodajnu cijenu« (!) Saulove kćeri, da postane žena Davidova, nego jedan uvjet usluge Davidove Saulu.¹⁰

d) Napokon u arapskom jeziku riječ »mahrun«, koja je od istoga korjena kao i hebrejska riječ »mohar«, od davnine znači dar zaručnika zaručnici prigodom vjeridbe.¹¹

Ukoliko se taj dar davao ocu, kako je predviđeno u Hamurabijevu zakoniku (§§ 159—161 i dr.), drži se najvjerojatnijim, da je na taj način bila ocu zaručnice u neku ruku dana ošteta za njegovu očinsku vlast nad kćerju, koja je od časa zaručka prelazila pod vlast zaručnika.¹² Ali iz § 166 čini se, da se zaručnički dar smatrao nečim takovim, što je bilo u vezi s čašću zaručnika, pa se vjerojatno smatralo nečasnim, ako zaručnik ne bi mogao dati zaručničkog dara. Zato § 166 sadržava ovu odredbu:

»Ako tko pooženi svoje sinove, izuzevši nedoraslog sina, pa na to umre, a sinovi podijele među sobom očevinu, onda su dužni svome nedoraslom bratu, koji se još nije oženio, pored njegova dijela očevine, da odrede također svotu za zaručnički dar i pustiti ga da se oženi.«

»Očev dar« ili miraz. Od zaručničkog dara (mohar, tirhatu) valja razlikovati dar koji otac daje kćeri prigodom udaje, a taj se u Hamurabijevom zakoniku naziva »šeriktu«. To je po značenju ono, što mi danas zovemo miraz, te se u tom zakoniku veoma često spominje (§§ 138, 149, 156, 162, 163, 164, 167, 171, 172 a), 172 b), 173, 176). Miraz je bio obično veći od »zaručničkog dara« (§ 164). Miraz je bio važan prinos imetka sa strane ženine u kuću muža, koji je zajedno s muževljom imovinom imao kao glavnu svrhu, da pomogne uzdržavanje djece. Zato se u slučaju otpuštanja žene, koja ne bi imala djece, morao njoj povratiti njezin miraz, i još povrh to-

¹⁰ Kalt, o. c. str. 30—31.

¹¹ Golius Jacobus, Lexicon arabico-latinum, Lugduni 1653, str. 2272 pod riječju »mahrun«.

¹² Kortleitner, o. c. str. 558.

ga naplatiti iznos njezina zaručničkog dara (§ 138 i 149), dok u slučaju smrti žene, koja je imala djece, nije ženinu ocu pripadalo pravo na povratak miraza, jer je taj pripao kao baština njezinim sinovima (§ 162).

U slučaju, ako nekomu umre žena, a da mu nije rodila djece, pa mu tast vrati zaručnički dar, onda muž ne smije sebi prisvojiti njezin miraz, nego ga ima povratiti njezinoj očinskoj kući (§ 163).

Ako pak tast ne bi htio povratiti zaručnički dar, onda ima muž pokojne žene pravo odbiti iznos zaručničkog dara od njezina miraza, a preostatak miraza treba da vrati u očinsku kuću (§ 164).

Za slučaj, ako bi netko poslije smrti prve žene, s kojom je imao djece, uzeo drugu ženu, koja mu je također rodila djeću, pa po tom umre, tada ne smiju sinovi zajednički dijeliti miraz obiju matera, nego samo svaki od svojih matera, dok očevo vlasništvo treba da zajednički među sobom dijele (§ 167).

Nakon smrti muža pripadalo je ženi pravo, da ponese sa sobom svoj miraz i onda, ako joj je bio težak opstanak među sinovima zbog njihova zlostavljanja, pa se svojim mirazom mogla ponovno udati; ali poslije njezine smrti imali su pravo da među sobom podijele njezin miraz sinovi od prvog i od drugog muža (§ 172 i 173), a u slučaju, da od drugog muža ne bi imala djece, imali su pravo na diobu njezina miraza sinovi od prvog muža (§ 174).

2. *Žena kao baštinica, ili kao vlasnica imovine.* Po Hamurabijevu zakoniku mogla je žena također postati vlasnicom nepokretne imovine darivanjem od svog muža, ali je o tom trebala imati pismeni dokumenat. Takvu je imovinu mogla ostaviti jednomu od sinova, koga više voli. To je predviđeno u § 150, koji glasi:

»Ako tko daruje svojoj zakonitoj ženi polje, vrt, kuću i imetak, i to joj potvrdi pismenim svjedočanstvom, pa ako nakon smrti njezina muža njezini sinovi ne reflektiraju na to, onda može mati svoj baštinjeni dio ostaviti jednomu od sinova, komu daje pred drugima prednost, a ne treba da što ostavlja drugoj braći (drugim svojim sinovima).«

Sinovi ino će redovno nisu imali jednakog prava na baštinu, kao sinovi glavne žene (kuće domaćice), nego samo u onom slučaju, ako bi im otac za života rekao: »moji sinovi«, —

i time ih izjednačio sa sinovima glavne žene. To se razabire iz §§ 170 i 171, gdje se određuje:

»Ako nekomu žena rodi sinove, ili mu sluškinja rodi sinove, a otac za vrijeme svog života rekne djeci sluškinje: »vi ste moji sinovi«, — i tako ih pribroji sinovima svoje glavne žene; pa ako po tom otac umre, tada treba da sinovi glavne žene i sinovi sluškinje očinski imetak zajednički dijele. No sin glavne žene ipak ima pravo da vodi diobu i da sebi bira dio.«

»Ako pak otac za svoga života ne rekne sinovima, koje mu je rodila sluškinja: »vi ste moji sinovi«, — te otac umre, tada ne smiju sinovi sluškinje zajedno sa sinovima glavne žene dijeliti očevinu, ali treba da se sluškinja i njeni sinovi proglašaju slobodnima, a sinovi glavne žene nemaju prava da takvu sluškinju smatraju robinjom; glavna žena ima pravo da uzme svoj miraz i dar, koji joj je muž pismeno oporučno ostavio, te da ostane u stanu svoga muža i da ga uživa doklegod živi; ali ga ne smije za novac prodati, jer njezina ostavština pripada djeci.«

U Hamurabijevu zakoniku bili su predviđeni i takvi slučajevi mješovitih ženidaba, gdje je muž bio rob, bilo državni, bilo privatni, a žena slobodna. U takvom slučaju nije gospodar roba imao prava, da djecu učini svojim robovima, nego djeca su bila slobodna kao i njihova majka. To je bilo određeno u § 175, koji glasi:

»Ako državni rob, ili rob kojega slobodnjaka, oženi kćer slobodnjaka te rodi djecu, tada gospodar roba nema prava da djecu slobodnjakinje učini robovima.«

Analogno bila je pravno zaštićena imovina žene slobodnjakinje, udate za roba, koju je ona donijela kao miraz u zajedničko kućanstvo; dok je od imetka zajedničkog kućanstva, što su ga oboje zajedničkim privređivanjem stekli, nakon smrti roba polovica pripala ženi, a polovica robovu gospodaru. To je određeno u § 176 ovim riječima:

»Ako državni rob, ili rob kojega slobodnjaka oženi kćer kojega slobodnjaka, pa je rob zajedno s njezinim mirazom uvede u kuću svoga gospodara i po tom oboje osnuju svoje kućanstvo i steknu imetak, a na to rob umre, tada treba da žena slobodnjakinja uzme svoj miraz, a sav ostali imetak, stečen zajedno sa svojim pokojnim mužem robom, treba da podijeli na polovicu tako, da jedna polovica pripadne njoj, a druga polovica gospodaru dotičnoga roba. Ako pak žena slo-

bodnjakinja nije imala miraza, onda treba da uzme polovicu od svega imetka, stečenog u zajedničkom kućanstvu sa svojim mužem robom, za svoju djecu, dok preostala polovica pripada gospodararu dotičnoga roba«.

Posebno su u Hamurabijevu zakoniku uzeta u zaštitu gledom na očuvanje njihove baštine nedorasla djeca, ako bi se njihova majka udova kanila ponovno udavati. U takvom slučaju nije ona to smjela činiti bez znanja nadležnog suda, koji je bio dužan, da ispita stanje njezine imovine i imovine njezina pokojnog muža. Nakon toga bila je povjerena uprava te imovine njoj i njezinom drugom mužu na osnovu pismenog zapisnika o tom. Oboje su trebali uredno upravljati kućom i imanjem pokojnog muža, i nije se smjelo ništa od gospodarstva otuđiti. Kupac, koji bi kupio što god od žene udovice od dječjeg imetka, gubi svoj novac, a kupljeno dobro vraća se natrag vlasniku (§ 177).

Za materijalno obezbjeđenje ženske djece, kako se iz navedenih slučajeva o sklapanju ženidbe vidi, bilo je redovno predviđeno, da dobivaju iz očinske kuće miraz. To je općenito vrijedilo za žensku djecu od glavne žene. Ali Hamurabijev zakonik izričito određuje, da i ženska djeca od inoče imaju pravo na miraz iz očinske kuće. To je predviđeno u §§ 183 i 184.

»Ako tko svojoj kćeri od inoče dade miraz i nađe joj muža, i dade joj o tom pismeno svjedočanstvo, pa po tom umre, onda ona više nema prava da traži dio očinske baštine«.

Odatle se može neizravno zaključiti, da su kćeri od glavne žene povrh miraza imale pravo na izvjestan dio baštine iz očeve ostavštine.

»Ako pak tkogod umre, a da kćeri od svoje inoče ne ostavi miraza niti joj nađe muža, tada treba da joj braća prema visini očeva imetka odrede miraz i da joj nađu muža«.

3. *Osiguranje žene protiv duga.* Prigodom udaje mogla je žena za slučaj, ako je zaručnik bio zadužen, zatražiti pismeno jamstvo u svrhu zaštite, da ne snosi terete muževa duga. Naprotiv, ako je žena, prije negoli je došla u kuću muža, imala kakav dug, onda vjerovnik nije smio za namirenje toga duga opterećivati također muža (§ 151). Za muža je dakle zakon bio toliko povoljniji, što on nije trebao prigodom ženidbe tražiti pismenu izjavu u svrhu zaštite, dok je žena to morala imati. Ako pak muž i žena poslije ženidbe u zajedničkom ku-

ćanstvu zapadnu u dug, onda su oboje obvezani vjerovniku na plaćanje duga (§ 152).

U svrhu namirenja duga mogao je netko prodati svoju ženu, sina i kćer, ili odstupiti ih vjerovniku na prisilan rad; no to je smjelo biti samo privremeno, za tri godine. U četvrtoj godini morao ih je vjerovnik pustiti na slobodu (§ 117).

Po Mojsijevu zakonu kod Izraelaca bilo je dopušteno prodati u ropstvo žensku djecu, ali ne zakonitu ženu, ni inoću, niti mušku djecu (Exod 7, 11); ali i s hebrejskim ropkinjama nije se smjelo postupati kao s tuđinkama; nije ih se smjelo prodavati nehrebrejima, a ako bi je gospodar uzeo za ženu, makar samo u svojstvu inoče, morao je s njom postupati kao sa ženom i više je nije smio prodati; isto tako ako bi je dao za ženu svome sinu.

Hamurabijev zakonik određuje nadalje za slučaj, ako bi tko htio namiriti svoj dug tako, da proda za srebreni novac robinju koja mu je bila inoča i rodila mu djecu, onda je trebao povratiti srebreni novac vjerovniku i uzeti natrag svoju robinju (§ 119).

VI. Hramske djevice i prostitutke.

Iz Hamurabijeva zakonika razabiremo, da su pored žena, koje bi se udavale, bilo kao slobodne te bile u porodici kao glavne žene, bilo kao sluškinje ili robinje, koje bi se mogle udati ili za roba ili slobodnjaka, ili opet postati inoče svome gospodaru, postojale kod Babilonaca također kao posebni stalež četiri vrste ženskinja, posvećenih hramskoj službi, koje se nijesu smjele udavati, a to su: »božje sestre«, hramske bludnice, hramske djevice, božje (Mardukove) žene (§ 178—182). Koja je razlika među pojedinim vrstama (na pr. »božje sestre« i »božje žene«) nije poblizje poznato. No sve su se nazivale zajedničkim imenom »kedeše« = posvećene. Za posvećene djevice (kallatu) poznato je, da su bile obvezane, da u djevičanstvu vrše službu u čast božanstvu u hramu. Sličnu svrhu imale su rimske djevice Vestalke. Za hramske bludnice (amelit zikru) zna se da su bile poglavito posvećene na službu božici plodnosti, zvanj Ištari, i to tako, da su se stavljale na raspolaganje onima, koji su dolazili u hram da bludnim činima, po njihovu shvaćanju, izvrše službu božici. Sličnu svrhu, čini se da su imale i »božje sestre« i »božje žene«,

samo što su one bile na službu u Mardukovu hramu, pa su se zato također nazivale i »Mardukovim kćerima« (§§ 110, 127, 178—182, 187).¹³

Postanak hramske prostitucije objašnjava se tako, što se od davnine kod naroda staroga Orijenta seksualne pojave posmatrale u tijesnoj vezi s religijom u tom smislu, da se moć rađanja smatrala kao tajinstveno participiranje na stvaralačkoj snazi božanstva. Kako se pak tijekom vremena uslijed idololatrijskog politeizma stala poštivati posebna božanstva kao zaštitnici rađanja, kao na pr. kod Babilonaca Ištara, a kod Armejaca Astargatis - Ištar ili Astarta, to su se naopakim shvaćanjem stvari s jedne strane, a popuštanjem seksualnom lascivitetu s druge strane, razvili razni načini lascivnoga kulta u poganskim hramovima boga Marduka i božice Ištar u Babiloniji, a u Feniciji, Siriji i zemlji kanaanskoj u hramovima Astarte i Baala.¹⁴ Razni načini kulta vršili su se ili tako, da su se neke osobe obvezale na prinašanje žrtve u držanju doživotnog djevičanstva, t. j. izrazujući božanstvu štovanje time što se odriču seksualnog života, kakav je normalno dopušten u bračnoj zajednici, ili opet, per excessum, tako da se predaju neograničenoj mogućnosti prostituiranja onima, koji hoće da izdovoljavanjem seksualnosti iskažu kult božanstvu. Analogno ovakvim ženskinjama postojali su u poganskim hramovima i muški tipovi »hierodulâ«: jedni koji su iskazivali kult božanstvu tako, da bi se lišili mogućnosti rađanja postajući eunusima, drugi opet da se izživljuju u hramskoj prostituciji.¹⁵

Budući da su se spomenute vrste ženskinja »kedeša« po Hamurabijevu zakoniku smatrale kao priznati ženski građanski taleži, to je u zakoniku bilo također regulirano pravo njihova imućstvenog obezbjeđenja. One su mogle postajati baštine od oca im oporučno ostavljene imovine, ili ako im otac ne bi izričito ostavio baštine, imale su pravo na uživanje tolikog dijela imovine, koliki bi dio baštine pripao pojedinom djetetu. No za pravo potpunog raspolaganja s baštinjenom imovinom, tako da je mogu po volji prodati, morale su dobiti od oca izričito pismeno ovlaštenje. Ti su propisi sadržani u §§ 178, 179 i 180.

¹³ Isti, str. 557.

¹⁴ Benzinger, o. c. str. 128s.

¹⁵ Ibidem.

»Otac može darovati dar »posvećenoj« ili bludnici (hramskoj) i dati joj o tom pismeno svjedočanstvo. No ako u tom svjedočanstvu nije izričito spomenuto, da ona može ako hoće potpuno slobodno raspolagati sa svojom baštinom, onda treba da po očevoj smrti upravljaju njezinim poljem i vrtom njezina braća, i treba da joj daju — prema veličini njezina dijela, — žita, ulja i mlijeka i da nastoje oko toga da živi zadovoljno. Ako li joj braća ne daju, prema veličini njezina dijela, žita, ulja i mlijeka i ne nastoje da živi zadovoljno, onda treba njezino polje i vrt predati jednome upravitelju, koji je njoj po volji, da je on uzdržava. Ona može imati na uživanje polje, vrt i sve što joj je otac ostavio, doklegod živi, ali ne smije ništa od toga ikomu prodati niti ustupiti. Njezin baštinjeni dio pripada njenoj braći« (§ 178).

»Ako li pak koja »posvećena« ili bludnica baštini od svog oca imetak s izričitim pismenim svjedočanstvom, da ona smije s tim po svojoj volji raspolagati i otuđiti ga, tada po smrti očevoj ona može da se tim pravom služi, a njezina braća ne mogu joj u tom praviti smetnje« (§ 179).

»Ako li koji otac ne bi svojoj kćeri, sposobnoj za udaju, ili bludnici, ostavio baštine, onda takova nakon njegove smrti ima pravo na toliki udio očinskog imetka, koliki bi dobilo svako pojedino dijete; taj udio može ona do svoje smrti uživati, a poslije njezine smrti pripada njezinoj braći« (§ 180).

»No ako bi sam otac z a v j e t o v a o svoju kćer da postane hramska bludnica ili djevica posvećena božanstvu, pa joj ne bi dao nikakva dara (miraza), onda ovakva nakon očeve smrti ima pravo da dobije od očinske baštine jednu trećinu dječjeg dijela i da to doživotno uživa. Njezina ostavština pripada njezinoj braći« (§ 181).

S obzirom na baštinu imale su osobito pravo ženskinje posvećene babilonskom bogu Marduku. Ako otac, kojega je kći postala »Mardukovom ženom« (t. j. posvećena bogu Marduku; da li kao djevica ili hramska bludnica, nije odatle jasno), ne bi njoj ostavio nikakva miraza niti joj o tom dao kakvu pismenu ispravu, onda takva ženskinja ima pravo po smrti očevoj na jednu trećinu dijela baštine pojedinog djeteta, koju joj moraju ustupiti njezina braća, ali ona ne smije sama tim dijelom upravljati. »Mardukova žena« smije sa svojom ostavštinom po volji raspolagati (§ 182).

Kako se dakle vidi, obične posvećene djevice ili hramske bludnice nisu imale prava vlasništva, nego samo pravo uživanja dotičnoga nužnog dijela baštine, dok je »Mardukova žena« imala pravo vlasništva baštinjenog dijela, samo što nije smjela sama njime upravljati, nego netko drugi mjesto nje, slično kao u § 178.

Odgoj vanbračne djece. U vezi s time, što je po Hamurabijevu zakoniku postojala legalizirana hramska prostitucija, bilo je zakonom predviđeno obezbeđenje djece, rođene bilo podrijetlom hramske prostitucije, bilo profane. Takva djeca povjevala su se na odgoj ili državnom uzgajalištu (§ 187), ili privatnim porodicama, gdje bi bila kao posinjena (§§ 192 i 193). U jednom i drugom slučaju takva se djeca nijesu više mogla vratiti k svojim naravnim roditeljima. Što više, ako bi se takvo dijete usudilo reći svome poočimu ili svojoj pomajci, da mu nisu otac i majka, onda se kažnjavalo tako, da bi mu odrezali jezik (§ 192). Ako bi pak vanbračno dijete zahtijevalo da se vrati svome naravnom ocu ili majci odvratajući svoj pogled od poočima i pomajke, trebalo mu je za kaznu izvaditi oko (§ 193).

VII. Gostioničarke.

Iz Hamurabijeva zakonika razabire se (§§ 108—111), da su kod Babilonaca postojale kao poseban stalež *gostioničarke*. Od toga su staleža bile isključene »posvećene« (»kedeše«, bile one djevice ili hramske prostitutke); što više, one nisu smjele pod smrtnom kazni spaljivanja ni ući u gostionicu da piju, kako se to vidi iz odredbe § 110, koja glasi:

»Ako bi koja »posvećena« (koja se ne može više udati) otvorila točionicu (gostionicu, krčmu), ili polazila unutra da pije, onda takvu ženskinju treba spaliti«.

Odatle možemo zaključivati, da je stalež *gostioničarki* bio u velikoj opreci sa stvarima religioznog pijeteta. Budući da su redovno ženskinje bile vlasnice *gostionica* (točionica pića), i kao takve na nečasnom glasu, drži se da su takve ženskinje bile obično javne bludnice, a njihovi lokali poznati kao javne kuće. Potvrdu za to nalazimo i u knjizi Josuinoj, gdje se govori o Rahabi kao bludnici (Jos 2, 1—6), kamo bi zalazili svakojaki ljudi. Po Hamurabijevu zakoniku (§ 111) *gostioničarke* su imale određenu tarifu za prodaju pića, i to u omjeru: 60 Ka (=Kab,

mjera za tekućine, otprilike 2 litre) pića usakani (= žestoko piće) za 50 Ka žita:

»Ako gostioničarka komu dobavi 60 Ka pića usakani, treba da za to dobije u vrijeme žetve 50 Ka žita«.

Gostioničarkama bilo je strogo zabranjeno pod smrtnom kazni prekoračiti ovu cijenu, kako se to vidi iz § 108, koji glasi:

»Ako koja gostioničarka ne bi uzimala kao cijenu za piće žito po velikoj težini, nego bi primala srebro, a cijena pića u odnosu prema cijeni žita bila bi manja, tada je treba predati sudu i baciti u vodu«.

Zanimljivo je, da je po Hamurabijevu zakoniku (§ 109) bila predviđena mogućnost, da se u lokalima gostioničarki sastaju urotnici ili protudržavni elementi. Ako bi se desilo, da krivnjom gostioničarke, koja ih je propustila prijaviti državnoj vlasti, ovakvi elementi nisu uapšeni, onda bi gostioničarka bila osuđena na smrt. U vezi s ovom odredbom možemo jasnije shvatiti također slučaj potrage za Josuinim uhodama kod Rahabe u Jerihonu (Jos 2, 3—6), koja se izložila smrtnoj opasnosti davajući skrovište izraelskim uhodama.

VIII. Robinje.

Posebni ženski stalež sačinjavale su robinje. Kao što je bilo muških robova, tako je bilo i ženskih robinja. Hamurabijev zakonik spominje ih u §§ 15—17; 118; 119; 170; 171; 213; 214. Robinja moglo je biti: a) kupljenih; b) u kući od robova rođenih; c) u ratu zarobljenih. Robinje bile su potpuna svojina svojih gospodara, te nisu smjele od njih pobjeći, niti se dati odvesti ili gdje drugdje sakriti. Tko bi odveo čijega roba ili robinju izvan gradskih vrata (§ 15), ili tko bi odbjegli roba ili robinju sakrio (§ 16), bio bi smrću kažnjen. Tko bi odbjegli roba ili robinju na polju uhvatio i doveo natrag gospodar, imao je pravo, da mu gospodar naplati 2 srebrena šekela (§ 17).

Gospodar je mogao, u slučaju kad bi zapao u dugove, prodati svoju ženu, sina ili kćer za srebreni novac, ili ih iznajmiti kao robove na prisilan rad svome vjerovniku, ali najviše na ograničeno vrijeme od 3 godine, a po tom su se morali vratiti natrag u porodičnu kuću (§ 117). Ako bi pak zaduženi dao vjerovniku u ime duga roba ili robinju na prisilan rad, a vjerovnik bi ih međutim dalje prodao, nije se zaduženi mogao zbog toga ni-

komu pritužiti (§ 118). Ako se radilo o prodaji robinje inoče, koja je gospodaru rodila djece, onda je gospodar trebao povratiti vjerovniku srebreni novac, što bi ga dobio kao kupovninu za takovu robinju, a robinju morao je uzeti natrag k sebi (§ 119).

Kakav je bio inače položaj robinja, koje su postale gospodareve inoče, rečeno je već gore, gdje se govorilo o odnosu inoča prema glavnoj ženi (ispor. §§ 144; 146; 147; 170; 171).

Ako bi se na kupljenom robu ili robinji u roku od mjesec dana nakon kupnje pojavila kakva teška bolest, imao je kupac pravo da vrati roba ili robinju prodavaocu, a ovaj je morao povratiti kupcu od njega primljeni novac (§ 278).

Ako netko kupi roba ili robinju, a po tom se pronađe pravi njihov vlasnik, tada je prodavalac odgovoran kupcu za prodaju (§ 279).

U slučaju da je netko kupio roba ili robinju u tuđoj zemlji, i kad ih dovede kući, prepozna ih njihov gospodar, onda, ako su rob ili robinja zavičajni u domaćoj zemlji, dužan ih je kupac bez novčane otštete odstupiti njihovom gospodaru (§ 280). Ako bi pak rob ili robinja bili podrijetlom iz tuđe zemlje, tada treba da kupac pred Bogom (po savjesti) kaže, za koliku je svotu kupio roba ili robinju, a vlasnik će mu naplatiti kupovninu i uzeti sebi roba ili robinju (§ 281).

IX. Dojilje.

U § 194 Hamurabijeva zakonika spominje se još jedna vrst žena, što se inače dosta često spominju u Sv. Pismu kao žene, koje su u tijesnoj vezi s dotičnom porodicom i zauzimaju uvaženi položaj, osobito u odličnijim porodicama (Gen 24, 59; 35, 8; Exod 2, 7; IV Reg 11, 2; II Par 22, 11), a to su dojilje (nutrices). U spomenutom § Hamurabijeva zakonika govori se o kazni što čeka dojilju, kojoj bi na rukama dijete umrlo, a ona bi bez obavještenja oca i majke dotičnog djeteta uzela drugo dijete, pa im ga othranila kao njihovo. Takvu je ženu trebalo predati sudu, koji bi je osudio na kaznu, da joj se odrežu grudi. Svakako to je bila veoma teška kazna.

X. Pravna zaštita ženskinja protiv zlostavljanja.

Hamurabijev zakonik, koji je određivao stroge kazne za zločinstva protiv života i zdravlja, i to redovno po načelu tako

zvanog »ius talionis« (t. j. kakav je zločin tko počinio, tako treba da je kažnjen, ili kako se to pučki kaže: »Oko za oko, zub za zub!«), uzimao je također žene u zaštitu protiv nasilja bilo života bilo zdravlja. Tako na pr. tko bi udario slobodnu ženu tako da bi pobacila plod, treba da joj plati 10 šekela u novcu (§ 209). Ako bi pak dotična žena usljed toga umrla, kažnjavalo bi se krivca smrću njegove kćeri (§ 210). Tko bi udario ženu puštenu na slobodu tako da bi pobacila plod, trebalo je da joj plati 5 šekela (§ 211); ako bi ta žena usljed toga umrla, trebao je platiti pol mine (§ 212). Tko bi udario čiju sluškinju tako da bi pobacila plod, trebao je platiti 2 šekela (§ 213); a ako bi sluškinja usljed toga umrla, trebao bi platiti jednu trećinu mine (§ 214).

Hamurabijevu zakoniku analogne odredbe sadržavao je Mojsijev zakon, koji kaže:

»Ako se ljudi posvade te tkogod udari trudnu ženu tako da pobaci plod, ali da ona ipak ostane na životu, platiti će otštetu, koliko zatraži muž te žene i koliko suci presude. Ako li je pak uslijedila njezina smrt, neka se vrati duša za dušu, oko za oko, zub za zub . . .« (Exod 21, 22—24). I tu se dakle primjenjivalo načelo »iuris talionis«, kao što i u Hamurabijevu zakoniku.

Zaglavak.

Osvrnemo li se nakon promatranja socijalnog položaja žene po Hamurabijevom zakoniku u poredbi prema Mojsijevu zakonu na njezin socijalni položaj uopće, vidimo, da pored svih pravnih propisa, koji postoje u svrhu zaštite njezina socijalnog položaja, ipak žena stoji daleko zapostavljena za muškarcem i njezina je sudbina bila s obzirom na socijalni položaj općenito veoma kruta. Istina, u Mojsijevu zakonu nešto je povoljniji njezin položaj zbog toga, što se ovo zakonodavstvo osniva na svrhunaravnom temelju te se sam Bog smatra zaštitnikom pravde i osvetnikom nepravde prema onima koji im se usuđuju nanositi nepravdu, osobito, ako se radi o sirotama i zapostavljenim udovicama (Exod 22, 22—24; Deut 16, 11; 24, 17; 26, 12; 27, 19). Napose zaštićuje Mojsijev zakon čast žene kao majke, jer traži da djeca jednako poštuju majku kao i oca, a tešku povredu ovog pijeteta, bilo spram oca, bilo spram majke, kažnjava smrću (Exod 20, 12; 21, 15—17; Deut 5, 16), dok Ha-

murabijev zakonik ne predviđa kazne za one koji proklinju i zlostavljaju majku. Uopće možemo razabrati iz raznih mjesta Sv. Pisma Staroga Zavjeta, da kod Izraelaca žena kao majka i domaćica, iako je podređena vlasti muža, ipak uživa znatno veću slobodu i više samostalnosti, negoli je to kod drugih orijentalnih naroda, jer joj je priznat veoma važan upliv na odgoj djece (Prov 1, 8; 29, 15; 31, 1), i na upravu imanja kao domaćice, pa zato u Sv. Pismu ne manjka klasičnih priznanja i pohvala uzornoj ženi (Prov 12, 4; 18, 22; 19, 14), među kojima je najklasičniji enkomij kreposnoj ženi, majci i domaćici u knjizi Salomonovih priča (Prov 31, 10—31), koji bi u punoj mjeri mogao i danas vrijediti kao željeni ideal uzornih žena.